

«Manndtz Nature vdi hindis hiertte»

KVINNER I KRIG OG KONFLIKT I NORDISK SENMIDDELALDER

RANDI BJØRSHOL WÆRDAHL

The main aim of this paper is to determine whether aristocratic women exercised the same forms of direct political and military power in late medieval Scandinavia as they did elsewhere in Europe. The activities of four women involved in political and military conflicts substantiate that in order to reach their husband's or their own goals, wives, widows and even daughters acted against, expanded or transformed the gender norms often perceived to govern their scope for action – a scope which included exercising the most masculine and direct form of power by threatening with and arranging for the use of violence. Although their participation was typically the result of a husband or another man's activity, an independent position of power and access to key resources enabled widows and daughters to uphold conflicts or to start new ones.

Innledning

I *Le trésor de la cité des dames* anbefaler Christine de Pisan adelsmenns hustruer å ha en manns hjerte. Hun råder dem til å sette seg inn i våpenbruk så de kan kommandere sine menn. De bør vite hvordan man starter angrep eller forsvaret seg mot dem, og sørge for at festningene er godt befestet.¹ De Pisans anbefalinger hadde rot i virkeligheten. Middelalderens adelskvinner forsvarte seg og sine mot angrep, og de deltok aktivt på den politiske og militære arenaen både som hustruer og enker. De tok del i politiske og militære beslutninger som ektemannens rådgiver og strateg. Hvis ektemannen satt fengslet eller falt fra, kunne de også ta ansvar for den fysiske siden av krigføringen og sørge for gjennomføringen av de handlinger de tidligere hadde gitt råd om. De organiserte forsvar og sto imot beleiringer. De oppildnet og ledet soldater og pleide kontakten med sine allierte. De håndterte fanger, beleiret og angrep byer, og i pressede situasjoner kunne de også ty til sjørøveri. De brukte også militære midler til å sikre sine egne og barnas økonomiske interesser.²

¹ De Pisan, kap. xxxv, «cuer d'omme».

² Se f.eks. McLaughlin 1990; Finley Crosswhite 1997; Sjursen 2015 og 2019, Sjursen 2015

Gjennom flere tiår har historikere både innenfor og utenfor kvinne- og kjønnsforskningsfeltene argumentert for at kvinner som utøvde direkte former for politisk og militær makt, var unntakstilfeller, og at de fleste kvinner utøvde en indirekte makt avgrenset til husholdet, familien og den videre slektskretsen, i henhold til samtidens normer for kvinners adferd. Selv om nordisk forskning på temaet fremdeles er begrenset, har man for senmiddelalderens del så langt bekreftet hovedtendensen i den internasjonale forskningen.³ I forskningen på kvinner og makt er omdreiningspunktet spørsmålet om kvinnes mulighet til å utøve makt og innflytelse, og hvordan man skal forstå og tolke kvinnes handlinger innenfor rammene av konsept som «agency», «lordship», «offentlig» og «privat».⁴ Kvinnes «agency», eller «aktivt agerande» i Anu Lahtinen sine svenske oversettelser, var i hovedsak indirekte, selv om det fantes unntak. Deres mulighet til å utøve makt sprang i regelen ut av deres kontroll over jordegods og deres rolle i ekteskapet, familien, husholdet og den videre slektskretsen. Aktive handlinger ble ofte utøvd i maktens kulisser og var ofte skjult bak beslutninger tatt av menn.⁵ Like fullt konkluderer Lahtinen i sin undersøkelse av svenske adelskvinner med at de «[...] med sitt handlende kommenterte samtidens normer – genom att anpassa sig till dem, tolka dem och emellanåt rentav omforma dem» (Lahtinen 2009: 19). Muligheten for et utvidet handlingsrom var altså til stede.

De som i dag spesialiserte seg på dronningers og adelskvinners maktutøvelse, har imidlertid et mer generøst syn på adelskvinners handlingsrom. De hevder at det ikke var unikt at disse kvinnene tok aktivt del i utøvelsen av politisk og militær makt. De argumenterer for at man i middelalderen ikke bare aksepterte, men endatil forventet, at adelskvinner hadde maktposisjoner, og at de tok aktivt del i ektemannens

inneholder en detaljert historiografisk gjennomgang av forskningen på feltet. Også allmuens kvinner kunne delta aktivt i krigføring som spioner, budbringere, økonomiske støttespillere og til og med som opprørere uten at det kom overraskende på samtiden (Dubois 2004).

³ Se f.eks. Jacobsen 2007, Lahtinen 2009, Wærdahl 2010, 2013 og 2017. Lahtinen 2009 er den mest omfattende undersøkelse av temaet kvinner og makt i Norden. Med noen unntak, f.eks. Hamre 1968, 1971 og 1998, er norske og nordiske kvinner som deltar i politisk aktivitet, i hovedsak henviset til bisetninger og fotnoter. Ikke sjelden er fremstillingen klisjépreget, unntaksvis er den også krydret med nedsettende kommentarer. Se f.eks. Benedictow 1977: 271 om Mette Iversdatter Dyre; Bratsberg 2018, samt Thelma Jexlevs gjennomgang av historikernes fremstillinger av kvinner i Jexlev 1983: 49–62. Lahtinen sine vurderinger av den tradisjonelle fremstillingen av adelskvinner er også representativ for Norge og Danmark i tillegg til Sverige (Lahtinen 2009: 13–16).

⁴ For en oversikt over forskningen gjennom tretti år og begrepsdiskusjonen, se Earenficht 2015 og Kelleher 2015.

⁵ Se i hovedsak Lahtinen 2009: 64–66, 204, 202, 207.

og familiens politiske og militære aktivitet.⁶ Katrin E. Sjørnsen hevder endog at militær aktivitet var en del av jobbeskrivelsen for adelskvinner i 1300-tallets Frankrike (Sjørnsen 2015: 11).

Blant de som forsker på kvinners deltakelse i krig og konflikt i middelalderen, finnes det en oppfatning av at kvinners aktive deltakelse avtok i takt med omleggingen fra en krigføring sentrert rundt husholdet og private hærstyrker til en mer profesjonell og statlig organisert krigføring fra 1200-tallet (McLaughlin 1990: 199–203). I Norden var fremdeles adelen og de private stormannsfølgene dominerende i krigføringen til langt ut på 1400-tallet. Og selv om statlig organisering skjøt fart rundt 1500 – en overgang Bjørn Poulsen karakteriserer som en overgang fra liten til stor krig – levde det private elementet videre både i kongemaktens krigføring og i adelens feider (Poulsen 2001: 72). I tillegg hadde krigføring på union- og nasjonalt plan ofte et privat element, og kongemakten ble involvert i adelens feider.⁷ Forutsetningen for nordiske kvinners aktive deltakelse skulle dermed være til stede.

Jeg skal nå undersøke et utvalg kvinner som befant seg i situasjoner hvor vi kan forvente mulighet for en aktiv involvering av politisk og militær art. Det viktigste målet med undersøkelsen er å få innsikt i hvilke faktorer som påvirket kvinnenes handlingsrom og ga dem mulighet til å utøve mer direkte former for makt. Selv om det er utfordrende å sammenligne kvinner som handlet innenfor rammene av forskjellige sosiale, økonomiske og politiske strukturer, må de nordiske kvinnenes handlinger ses i sammenheng med den større europeiske konteksten. Hvis vi tar utgangspunkt i Norge og konflikter som hadde sitt utspring i eller var nær knyttet til norske forhold, finnes det én gruppe kvinner som er spesielt interessante. Hustruer til og enker etter ledende politiske figurer, riksråder, høvedsmenn og borgherrer som var direkte involvert i væpnede konflikter av forskjellig slag og på forskjellig nivå. De fleste av disse kvinnene tilhørte høyadelen, og det er også i dette sjiktet vi finner de kvinnene som innehadde formaliserte maktposisjoner, vanligvis som ektemannens stedfortredere, men unntaksvis også på et selvstendig grunnlag.⁸ Vi skal nå se nærmere på aktiviteten til Elise Eskildsdatter og Magdalena Olavsdaughter, hustru og

⁶ Earenfight 2015, Livingstone 2015, Kelleher 2015, Tanner, Gathagan, Huneycutt 2019, Sjørnsen 2019.

⁷ Netterstrøm 2007: 183. Se Hamre 1971: 96–111, 141–193, Benedictow 1977: 211–280, Opsahl 2007: 147 og Larsson 2003: 265–415 om politiske og militære konflikter i Norge og Sverige ca. 1450–1510.

⁸ Fra et norsk ståsted er den mest interessante kvinnen Ingerd Ottesdatter til Austrått på grunn av hennes rolle i norske og interskandinaviske konflikter og feider på 1520- og 30-tallet. Ingerds rolle var imidlertid unik og involverte maktposisjoner og ressurser som var få kvinner (og menn) forunt. Wærdahl 2010, 2013, 2017, [2021].

datter av Olav Nilsson, som var i konflikt med og ble drept av hanseatene på midten av 1400-tallet, og Mette Iversdatter Dyre og Ottilia Ottesdotter, gift med og enker etter opprørerne Knut Alvsson og Nils Ravalldsson, som var aktive tidlig på 1500-tallet. I hvilken grad og på hvilken måte deltok disse kvinnene aktivt i ektemannenes politiske og militære virksomhet? Hvordan handlet de i kjølvannet av ektemannens, og i Magdalenas tilfelle, farens død? Hva muliggjorde deltakelsen, hva satte begrensninger for den, og hvordan ble den oppfattet i samtiden?

Elise Eskildsdatter og Magdalena Olavs datter

I 1453 skal Olav Nilsson, høvedsmannen i Bergen, ha måttet forlate sin post på grunn av aggressiv framferd mot hanseatene og deres skip.⁹ Med utgangspunkt i det samtidige diplomaterialet mener historikerne i dag at Olav Nilssons aktivitet kan ha vært sanksjonert av og utøvd i overenskomst med kongens og det norske riksrådets ønsker.¹⁰ I krøniker og andre fremstillinger forfattet av hanseatene, fremstilles Olav Nilsson som en simpel sjørøver med privat motiv, mens han i senere kilder, som *Bergens Fundas* fra 1560, og ettertidens myter og legender hylles for sin heroiske kamp for å fri Bergen (og landet) fra tyskernes klør (Nedkvitne 1992; Berntsen 1926).

Olav Nilsson ble gjeninnsatt som høvedsmann, men ble sammen med sønnen, broren, biskopen av Bergen og nær seksti andre drept av tyskerne i september 1455. Angrepet rystet samtiden og kompliserte forholdet mellom hanseatene, kongemakten og det norske riksrådet. Angrepet rammet muligens også Olavs hustru, Elise Eskildsdatter, og de yngre barna. I et senere klagebrev om drapet på faren hevder Aksel Olavsens at mora ble tvunget til å ikle seg munkehabitt og rømme fordi tyskerne truet med å putte henne i en sekk og drukne henne.¹¹ Det var ikke uvanlig at høvedsmenns ektefeller og barn fikk føle krigens voldsomheter på kroppen.¹²

Elise fremstilles ikke bare som offer i kildene. *Bergens Fundas* og tyske krøniker gir henne tvert imot en aktiv og sentral rolle i ektemannens piratvirksomhet. Forfatteren av *Bergens Fundas* (59–60) slår fast at Olav Nilssons «Quinde haffuer hafft Manndtz Nature vdi hindis hiertte ...», og at hun skal ha hatt et eget skip som hun

⁹ Se Hamre 1968: 139–140 og Benedictow 1977: 56–60 for den tradisjonelle fremstillingen og tolkningen av Olav Nilssons konflikt med hanseatene og dens etterdønninger.

¹⁰ Nedkvitne 1992. Synspunktene er også tatt opp i Opsahl 2009 og diskuteres i Bjørkvik 1996: 185–186.

¹¹ DN VII 483. Aksel Olavsens beretning samsvarer ikke med fremstillingen i andre samtidige kilder hvor heller ikke Elises dramatiske flukt er nevnt. DN III 830. Berntsen 1926.

¹² Ingerd Ottesdotter og datteren satt f.eks. fengslet hos erkebiskopen på 1530-tallet. Samme mann tok også Sofie Krummedike og ektemannen Eske Bille i forvaring. Görvel Fadersdotter og barna var på Varberg da de ble angrepet.

bedrev virksomheten med (Berntsen 1926). Albert Krantz' krønike tar det enda et skritt lenger, og hevder at Elises skip førte et purpurfarget seil med det norske riks-våpenet (Berntsen 1926; Benedictow 1977: 18).

Elises piratvirksomhet omtales ikke i det samtidige diplomaterialet, men vi har eksempler på at kvinner aktivt benyttet kapring i små og store konflikter både i Norden og i utlandet, med og uten myndighetenes velsignelse. Ifølge *Chronique Normande* ledet den bretonske adelskvinnen Jeanne av Belleville en flåte skip mot franske handelsskip etter at ektemannen hadde blitt henrettet for forræderi mot den franske kronen (Sjursen 2019: 135–136). Jeanne er riktignok den eneste kvinnelige pirat i de franske kildene, og som i tilfellet med Elise, er kildene til hennes og andre franske adelskvinnens militære eskapader i hovedsak krøniker, ikke diplomer (Sjursen 2019: 135–137; 2015: 4, 13–17). En annen fransk adelskvinne, Jeanne de Monfort, skal ifølge den franske kronikøren Jean le Bel også ha hatt hjerte som en mann og endatil en løve (Sjursen 2015: 19). Katrin E. Sjursen argumenterer overbevisende for at selv om krønikenes fargerike skildringer både er overdrevne og ikke alltid historisk korrekte, så beskrev forfatterne hendelser, holdninger og maktstrukturer som var troverdige for dem selv og deres lesere. De franske adelskvinnenes normoverskridende krigføring ble oppfattet både som sannsynlig og forventet av forfatternes målgruppe. Denne argumentasjon kan også benyttes til å sannsynliggjøre at skildringen av Elises piratvirksomhet i *Bergens Fundas* (59–60) og de tyske krønikene reflekterte at kvinner fra dette sjiktet kunne delta aktivt i væpnede konflikter.

At kvinner drev som sjørøvere, bekreftes imidlertid også av det nordiske diplomaterialet. Det er mulig at forfatteren av *Bergens Fundas* forvekslet Elise med datteren Magdalena, som brukte sjørøveri som et redskap i familiens langvarige kamp for å få erstatning for drapet på faren noen tiår senere (se under). Opplysningene om Magdalena stammer imidlertid fra diplomaterialet, ikke omdiskuterte krøniker. Diplomer er også kildene til Mette Iversdatters kapervirksomhet. Hun benyttet seg av metoden i 1516 etter at stesønnen ikke ville kompensere henne fullt ut etter å ha inndratt morgengaven hennes (se under). Ingerd Ottedotter til Austråtts skip var også involvert i kapring av skotske, tyske og hollandske handelsskip i 1527 (DN VIII 562).

I motsetning til de franske adelskvinnene Sjursen har undersøkt, tok ikke Elise til våpen da ektemannen ble drept. Hun valgte å benytte seg av fredelige kanaler i den hensikt å få straffet gjerningspersonene og å få kompensasjon for drapet. Hun sendte en formell klage med krav om erstatning til borgermester og råd i Lübeck (DN III 830). I brevet benytter hun frasen «fattig kvinne» og andre sympatisekkende standardfraser som anvendes flittig av enker i brev til konger og myndighets-

representanter. Det finnes imidlertid flere eksempler på at enker etter høvedsmenn og riksråder fikk økonomiske problemer etter at ektemannen brått falt fra.¹³ Det kom ingen erstatning fra Lübeck, men etter ett år fikk hun tilbake kistene med familiens verdisaker (DN VI 552). Det forekom at enker etter høvedsmenn og riksråder fikk beholde eller fikk len i Norge etter supplikker til kongen, hvor de argumenterte med økonomiske problemer etter ektemannens død.¹⁴ Elise ønsket og fikk beholde Ryfylke len etter ektemannen. Ledige len var en svært ettertraktet ressurs som enker i verste fall måtte konkurrere med rikets mektigste menn om. For å få beholde len holdt det ikke å appellere til kongens samvittighet og spesielle ansvar overfor enker og farløse barn, man var avhengig av kontakter som kunne og ville øve direkte innflytelse på hans beslutninger. Selv om nordiske enker formelt sett hadde stor handlefrihet, var deres stilling svært utsatt, og de var, som andre kvinner, opptatte av å sikre seg og barna beskyttelse fra innflytelsesrike menn. Yngre enker valgte ofte å gifte seg på nytt (Bjarne Larsson 2012; Raeder 2011: 137–138). Ettersom Elises sønn og datter begge ble gift i Skåne – hennes egen hjemtrakt – hadde hun sannsynligvis familie og andre kontakter hun kunne støtte seg til der. Hanseatene i Bergen mottok anmodninger både fra kongen og det danske riksrådet om Elise (DN VI 552). Vi må også regne med at Elise fant støtte hos norske riksråder, som gjennom flere tiår brukte drapet på Olav Nilsson i forhandlinger med kongemakten.

Innsatsen til tross, skadeserstatning uteble, og gjerningsmennene ble ikke straffet. Kong Christian Is og Lübecks håndtering av saken var ikke til Elise og barnas fordel. I 1468 skal hun ha mistet Ryfylke len fordi kongen oppfattet henne som en uvenn (Berntsen 1926). Hun fortsatte muligens å holde erstatningskravet oppe mot kongens vilje og/eller støttet kongens motstandere. I 1469 frafalt kongen erstatningskravet for drapet på kronens vegne (Hamre 1971: 27). Fra 1477 opprettholdt en myndig Aksel Olavsen erstatningskravet på familiens vegne i tråd med sin rolle som familiens mannlige overhode (DN VII 482, 483). På 1480-tallet valgte Olav Nilssons etterlatte å ty til en mer direkte og velprøvd fremgangsmåte overfor hanseatene. Fra sin base i Skåne kapret Aksel Olavsen tyske skip med kongemaktens velsignelse og partnerskap (DN II 943, 958, 961, VI 591). I håndfestningen hadde kong Hans lovd å sørge for at Olav Nilssons arvinger fikk erstatning fra tyskerne i Bergen. Kapring av hansaskip var dessuten et viktig element i kongens handels- og utenrikspolitikk på 1480-tallet (Hamre 1971: 97–100).

¹³ Vincens Lunges enke, Margrete Nilsdotter, fikk Troms len for å kunne betale gjelden på 4000 mark som ektemannen etterlot seg da han ble drept i 1536. DN XXII/2 436. Se under om Otilia Ottesdotter. Lahtinen mener at enkene brukte språket til sin nytte og for å utnytte et maktforhold til sin fordel, og at de ikke nødvendigvis led noen nød. Lahtinen 2009: 62–67.

¹⁴ Om kvinner og len i Norge, se Wærdahl 2013, 2017.

Norske historikere har slått fast at Elise trolig var en pådriver i familiens aksjoner mot hanseatene på 1480-tallet, selv om det ikke finnes opplysninger om dette i kildene.¹⁵ Datteren deltok derimot aktivt, i hvert fall etter at hun ble enke (DN VI 611; Berntsen 1926). Magdalena Olavsdaughters virksomhet beskrives blant annet i et brev fra norske riksråder til kong Hans i 1491. Ifølge riksrådene hadde hun kjøpt en kravell av høvedsmannen på Varberg og rekruttert en beryktet piratkaptein til å føre skipet for seg. Riksrådene var bekymret fordi Magdalena fortsatte angrepene på egen hånd etter at broren hadde inngått forlik med tyskerne (DN VI 611, XVI 334; Benedictow 1977: 237; Hamre 1971: 100–101). Siden Magdalenas virksomhet foregikk uavhengig av brorens, må hun ha hatt et selvstendig maktgrunnlag. Dette kan forklares med enkestatusen og tilgang på store økonomiske ressurser, men også med en vilje til å benytte seg av det handlingsrommet de skapte. Det kan trolig også knyttes til det faktum at Magdalena var hjemmehørende i et område av Norden hvor sjørøveri var en integrert del av store og små konflikter. Adelen nølte ikke med å ty til sjørøveri i sine interne konflikter eller overfor hanseatene. I tillegg var grensen mellom kongemaktens utenriks- og handelspolitikk og sjørøveri flytende (Hamre 1971: 100–101; Benedictow 1977: 232–239). De norske riksrådene virker da heller ikke å ha vært opptatte av Magdalenas kjønn, de var mer bekymret for freden hun kunne forpurre, og de konsekvenser den kunne få for skipsfarten langs norskekysten.

Mette Iversdatter og Ottilia Ottesdotter

Fra 1498 til 1501 oppholdt den tidligere høvedsmannen på Akershus, Knut Alvsson, seg i Sverige, hvor han inngikk i kretsen rundt den tidligere riksforsanderer Sten Sture d.e. og Svante Nilsson.¹⁶ Da svenskene gjorde opprør mot kong Hans i 1501, fikk Knut de vestsvenske grenselandskapene Värmland og Dal i forlening. Herifra gjennomførte han angrep inn i Norge fra vinteren 1502. Selv om han og støttespillerne skaffet seg kontroll over det meste av det sønnafjelske Norge, ble opprøret kortlivet. Knut ble drept i et forhandlingsmøte med Henrik Krummedike i Oslo i august 1502.

Mette Iversdatter tilhørte den danske høyadelen og hadde først vært gift med den norske riksråden Andreas van Bergen, som hun hadde en datter med. Etter Knuts død ble hun gift med Svante Nilsson, svensk riksforsanderer fra 1504.¹⁷ Mens Sture-

¹⁵ Bjørkvik 1996: 186. Hamre 1971: 140. Elise er ikke nevnt i kildene etter 1483.

¹⁶ Om Knut Alvssons norske opprør og hans rolle i Sverige, se f.eks. Hamre 1971: 164–177, Benedictow 1977: 251–270, Larsson 2003: 392–396, Opsahl 2017: 147.

¹⁷ Om Mette se, Bruun 1979–84, Jexlev 1983: 50–51, Hamre 1998: 230, Olsen 2003, Larsson 2003: 412–13.

arkivet gjør det mulig å undersøke Mette Iversdatters rolle og handlingsrom som Svante Nilssons hustru i relativ detalj, vet vi lite om hennes tid som Knuts hustru. Basert på det vi vet om Mettes handlinger i kjølvannet av drapet på Knut og hennes aktive rolle som Svante Nilssons hustru, må vi imidlertid regne med at hun også hadde en rolle i førstnevntes aktiviteter. Kvinner i Mettes sosiale sjikt tok aktivt del i sosiale, og i høyeste grad, politiske aktiviteter, som for eksempel gavegivning, gjestfrihet og brevskrivning, og var med på å bygge ut og opprettholde familiens nettverk.¹⁸ Mette og datteren oppholdt seg fast i Sverige fra 1498/99, og sammen med Knut gjestet de de fremste blant hans svenske allierte. Mette, datteren og Knuts barn fra første ekteskap oppholdt seg dessuten hos disse mens Knut var i Norge (DN XVI 331; XXII 11; Larsson 2003: 412–413). At Mette måtte ha pleid og styrket båndene til denne kretsen, blir åpenbart når vi ser hvilken rolle hun spilte etter drapet på ektemannen.

Historikerne tyr til klisjeer som «stolt», «hevngjerrig» og «eggende» når de beskriver Mettes rolle etter drapet på Knut, men i samtidige kilder fremstilles hun mer nøkternt (Bruun 1979–84; Benedictow 1977: 271, Hamre 1971: 188). I et brev til Henrik Krummedike gjengir kong Hans rykter om Mettes handlinger etter drapet. Hun skal ha hatt bud i Norge og «ladhe resæ och forsamle almwæn til segh» (DN VIII 463). Her benytter kongen ord som er påfallende lik dem som ble brukt til å beskrive hennes ektemann og andre opprøreres virksomhet.¹⁹ Norske historikerne er enige om at Mette skal ha forsøkt å fortsette der Knut måtte gi tapt, og at målet skal ha vært å beleire og fordrive Henrik Krummedike og andre kongetro menn (Benedictow 1977: 271; Hamre 1971: 188). Hennes aktivitet skiller seg klart fra Elises og minner mer om Jeanne de Bellevilles voldsomme respons på ektemannens henrettelse (Sjursen 2019). Det er imidlertid vanskelig å skille Mettes handlinger fra aktiviteten til Nils Ravalldsson og Knuts svenske slektninger og støttespillere. De gjorde gjentatte innfall i Norge, hvor de beleiret festninger, svidde av byer, brente setegårder og fordrev lensherrer.²⁰ Sannsynligvis arbeidet de i overensstemmelse med Mette. Hun hadde åpenbart tilgang på Knuts nettverk i Sverige og hadde allerede ved ektemannens død et nært forhold til Svante Nilsson, som hun ble forlovet med kort tid etter. At hun fikk bistand, kan også forklares med at både Nils Ravalldsson og Ture Jönsson, som begge var i slekt med Knut Alvsson, Svante Nilsson og resten av de

¹⁸ Se f.eks. Hans Bjørns kommentarer om Sofie Krummedikes brevskrivning i Bjørn 2001, samt Anne Rud og Sofie Krummedikes brev, delvis trykt i DN XXIII. Se over for Lahtinen og internasjonal litteratur.

¹⁹ F.eks. DN VIII 460.

²⁰ Hamre 1971: 188, Larsson 2003: 396–397. Larsson nevner for øvrig ikke Mettes rolle.

svenske opprørerne, hadde egne motiv for å holde oppe presset mot kong Hans (Benedictow 1977: 270–271). Verken kongen, Henrik Krummedike eller andre uttrykker overraskelse over eller fordømmer Mettes rolle. Erttidens historikere har derimot ikke nølt med å mistenkeliggjøre og felle dom over henne, først og fremst for ekteskapet med Svante Nilsson.²¹

Mette kan også ha hatt økonomiske motiv for å fortsette konflikten med kong Hans. Da Knut ble drept, oppholdt hun og datteren seg i Sverige, hvor hun sannsynligvis hadde begrenset tilgang på inntekter. Knuts arvinger var de tre barna fra første ekteskap som hadde en mektig morslekt i Sverige. Selv om Mette minst hadde krav på morgengave fra Knuts bo, må vi anta at også det godset var beslaglagt av kongen som alt annet av Knuts gods i Norge.²² Det gjaldt muligens også hennes datters farsarv. Mette fikk heller ikke beholde Knuts len i Sverige. De ble gitt til Nils Ravalsson. Hun kunne ha valgt å dra tilbake til Danmark, hvor hun hadde innflytelsesrike slektninger, men hun valgte som svært mange enker heller å inngå et nytt ekteskap.²³

Mette og Svantes bevarte brevveksling benyttes til å dokumentere at Mette øvde innflytelse på ektemannen og gjennom ham på det svenske riksstyret (Jexlev 1983: 51, Utterström 1968: 38, Larsson: 412–413). Svenske stormenn tok veien om Mette for å påvirke Svantes beslutninger eller sikre seg hans gunst, og hun videreformidlet ønsker til ektemannen.²⁴ Men posisjonen som Svantes hustru ga Mette mer enn indirekte makt. Den ga henne også maktposisjoner, som for eksempel ansvaret for Stockholms slott i hans fravær.

At en kvinnes muligheter til å øve politisk innflytelse, inneha maktposisjoner og å sikre egne økonomiske interesser ofte forutsatte ekteskap eller beskyttelse og støtte fra mannlige slektninger, blir bekreftet av de utfordringer Mette støtte på etter Svante Nilssons død i 1512. Mette og Svante hadde ingen barn, og Svantes sønn Sten tok over rollen som familieoverhode og riksforsander. Han inndro Mettes morgengavegods, og da hun ikke lyktes med å få full erstatning for tapet med

²¹ Bruun 1979–84, Jexlev 1983: 50–51, Olsen 2003, Se Larsson 2003: 413 for berettiget kritikk av de negative karakteristikkene som er kommet Mette til del.

²² Knuts barn fikk først tilgang til farens norske gods i 1515/16. Hamre 1998: 97.

²³ Se Raeder 2011 om gjengifte. Dette har ikke vært undersøkt i detalj for Norge og Danmark ennå, men de norske kildene taler sitt tydelige språk. Blant adelen finnes det få unge enker og ugifte kvinner i kildene, og ingenting tyder på at klosterlivet var et alternativ for unge utover i senmiddelalderen. Knut Alvssons mor, Magnhild Oddsdatter, giftet seg for eksempel tre ganger selv om hun var enearving til Finne-godset og hadde en sønn fra andre ekteskap.

²⁴ Mette skriver f.eks. til Svante at Ture Jönsson har bedt henne om å bære bud til Svante om at han skal unne Ture to len. DN XV 135.

fredelige midler, dro hun i 1515 til Danmark for å få bistand.²⁵ Kong Christian II utnevnte henne til forstanderske for Skt. Agnete-klosteret i Roskilde og ga henne len. Med kongens velsignelse og hans admiral som kaptein, utrustet hun et skip sammen med brorsønnene Ove, Vincens og Niels Lunge, som også hadde fått beslaglagt gods i Sverige, og kapret et av Sten Svantessons skip. Mette var initiativtaker og pådriver i den væpnede konflikten med stesønnen. Kapringen ble sanksjonert av kongen, og det som i utgangspunktet hadde begynt som en feide mellom Mette og stesønnen, skulle på sikt bli opptakten til det endelige bruddet mellom Danmark og Sverige (Bruun 1979–84; Olesen 2003). Striden om morgengodset varte ved og ble først løst av Mettes arvinger på 1540-tallet.²⁶

Mette Iversdatter var aktivt handlende både som hustru og enke. Hennes utøvelse av makt omfattet trolig det man i internasjonal forskning karakteriserer som militær deltakelse. Men etter Svantes død hadde ikke Mette en selvstendig maktposisjon i Sverige å bygge videre på eller et nettverk av innflytelsesrike menn som kunne utfordre stesønnen. Det er nærliggende å trekke den konklusjon at selv om støttespillerne også etter Knuts død hadde vært drevet av egeninteresse i tillegg til en mulig lojalitet overfor Mette, så var ikke deres interesser sammenfallende med Mettes etter Svantes død. At man ikke nødvendigvis kunne forvente støtte fra en avdød ektemanns allierte og støttespillere, bekreftes også av de erfaringer Nils Ravalddssons enke hadde gjort seg noen år tidligere.

I tillegg til Mette og Knut Alvssons svenske allierte fortsatte Knuts norske støttespiller, Nils Ravalddsson, opprøret mot kong Hans. Han tok over Knuts svenske len og holdt også godslen fra Svante Nilsson. Fra sin base på Olsborg nord i Båhuslen, angrep Nils og hans menn kong Hans' festninger og støttespillere i Båhus og Borgarsyssel. De plyndret og brente Marstrand, og Sarpsborg fikk også problemer (Hamre 1971: 188–191). I en kunngjøring fra 1515 forteller bymennene om da Nils' menn kom til byen og krevde brannskatt (DN I 1046). Sarpingene fikk tillatelse til å dra til Olsborg for å forhandle med hans hustru, Ottilia Ottessedter. Turen var imidlertid forgjeves. Ottilia skal ha svart at hvis de unnlot å betale henne, så skulle de alle se seg selv i Marstrands speil. Sarpingene etterkom da kravet fordi de ifølge dem selv ikke hadde noe ønske om å bli brent og ihjelslått som marstranderne.

Vi kjenner ikke bakgrunnen for kunngjøringen fra 1515, og den er verken en samtidig eller objektiv fremstilling av begivenhetene. Det var riktignok ikke uvanlig

²⁵ Mettes brev til Sten Svantesson og Christian II i sakens anledning er gjengitt i Utterström 1968: 251–256, 270.

²⁶ Vincens Lunge engasjerte seg også i farsøsterens sak og skrev til Ture Jönsson om saken. Han fulgte også med godset etter Anders van Bergen i Norge som Mette fremdeles eide. Utterström 1968: 271–272.

at høvedsmenn og borgherrers hustruer fungerte i ektemennenes sted i deres fravær, men i kunngjøringen gis Ottilia en svært sentral rolle i det som var et ledd i ektemannens krigføring: Hun forhandler, truer med vold og død og tar imot brannskatten. Velkjente elementer i adelens feider og krigføringen i Skandinavia.²⁷ Som Mette Iversdatter hadde Ottilia Ottosedotter mulighet til å delta aktivt i ektemannens politiske virksomhet, men i motsetning til Mette kan vi for Ottilias del dokumentere at hun spilte en aktiv rolle i selve krigføringen, og at hun var i en posisjon hvor hun utøvde makt av den mest direkte typen. Ikke ulik virksomheten til de franske adelskvinnene på 1300-tallet og de danske adelskvinnenes i Slesvig i første halvdel av 1400-tallet. De sistnevnte ble ikke bare angrepet og plyndret i striden mellom kronen og holsteinerne, men de beordret også og gjennomførte angrep på gårder (Poulsen 2001: 67–69).

At det var fare forbundet med å gjøre opprør mot unionskongen, fikk Ottilia erfare julenatten 1504. Da ble Olsborg angrepet av Otte Rud, den nye lensherren på Båhus. Nils kom seg unna med skader, men døde sommeren 1505. Ottilia, barna og enkelte av Nils' menn ble tatt til fange (Hamre 1971: 191–192).

Svante Nilsson skal ha forsøkt å holde presset oppe i Norge etter 1505 (Benedictow 1977: 272; Dal.Dipl.: 234). Men selv om Ottilia neppe satt lenge i fangenskap, er det ingenting i kildene som tyder på at hun videreførte Nils' geriljakrig mot kong Hans og hans menn i Norge, med eller uten støtte fra Sverige. Nils' militære ressurser var for øvrig ikke tilgjengelig for henne. Otte Rud hadde tatt over Olsborg og fikk senere alt Nils' gods i Norge som kongen hadde beslaglagt (Hamre 1971: 191; DN XVIII 214). Nils' trettitalls væpnede menn gikk i tjeneste hos Ture Jönsson (Dal.Dipl.: 233). Ottilia begynte enketilværelsen med å forsøke å sikre seg inntekter, men i motsetning til Elise og Mette manglet hun slektninger som kunne bistå. Hun måtte støtte seg til Nils' allierte og venner i Sverige. Det skulle imidlertid by på problemer. I juli 1506 var hun i Skara i Västergötland, hvor hun gjorde opp status i et brev til Svante Nilsson. Ottilia sto ifølge henne selv uten midler fordi hun har mistet alt hun hadde i Norge på grunn av ektemannens tjeneste for Svante og Sveriges rike (DN XXII 49; Dal.Dipl.: 231). Hun hadde derfor reist til Västergötland med forventning om å få hjelp fra Nils' allierte og venner til å sikre seg gods og len som ektemannen hadde holdt fra Svante. Da hun kom dit, oppdaget hun at både gods og len var blitt overtatt av andre, selv om hun hadde Svantes brev på at hun skulle beholde lenene i syv år etter ektemannens død. Hun følte en viss takknemlighet mot Ture Jönsson, lagmann i Västgötaland, som til en viss grad hadde talt hennes sak overfor Nils' venner, men bistanden var likevel uteblitt. Ottilia la derfor all sin tro og tillit i

²⁷ Se litteratur foran om krigføring.

Guds og Svantes hender og ba ham om å få beholde noen av de lenene Nils hadde til hun kom seg ut av problemene og fikk tilgang til sitt gods eller kunne få annen hjelp av Svante og Sveriges rike.

Til tross for at Ottilia i likhet med enkelte andre enker hadde brev på at de skulle få beholde len etter ektemannens død, var i hvert fall kronens større len en ressurs som i regelen var forbeholdt menn (Wærdahl 2013). Sett fra Svante og hans støttespilleres ståsted, frigjorde Nils' død økonomiske ressurser som Svante lot komme sine mannlige støttespillere til gode. Det går klart fram av brev Svante mottok fra denne gruppen etter Nils' død.²⁸ Ture Jönsson hadde allerede i 1505 tilbudt seg å betale Nils' gjeld mot at Ture fikk et av lenene etter Nils (DN XXII 40). For så vidt en gest til enken, som ellers ville ha blitt sittende med gjelden, men også en god avtale for ham selv.

Ottilia Ottesdotter tilhørte ikke den kategorien kvinner som hadde en selvstendig maktposisjon å bygge på som enker. Hun hadde heller ikke tilgang til de nødvendige økonomiske eller menneskelige ressursene. Ottilias brev til Svante kan tjene som en advarsel mot å trekke slutninger om et nettverks betydning basert utelukkende på dets eksistens og potensial, og ikke på hva dets medlemmer faktisk foretok seg på andres vegne. I prinsippet hadde Ottilia tilgang til et innflytelsesrikt nettverk i Sverige, bestående av den svenske riksforsanderer, svenske riksråder og andre stormenn. Denne gruppen hadde bistått og støttet Mette Iversdatter etter Knut Alvssons død, men var ikke villige til å hjelpe Ottilia få år senere. Vi vet dessverre ikke om Svante fulgte opp med støtte, men det virker som om Mette Iversdatter var sympatisk innstilt. Etter hennes oppfatning ble Ottilia forrådt av Søren skåning, senere fogd i Viken, som hun også mente hadde forrådt Knut Alvsson. For øvrig samme mann som hadde inntatt Sarpsborg på Nils' vegne (DN XXII 45; Dal.Dipl.: 226, 233, 265).

Konklusjon

Christine de Pisan regnet ikke utøvelse av militærmakt som en naturlig adferd for kvinner (McLaughlin 1990: 203). Til tross for dette så hun ifølge Carolyn P. Collette nødvendigheten av at kvinner ringeaktet og kastet av seg typisk kvinnelig adferd. For å bli hørt og for å bli i stand til å utøve makt og få det handlingsrommet de behøvde for å nå sine mål, måtte kvinnene krysse kjønns grensene (Collette 2006: 24). De måtte skaffe seg en manns hjerte.

Kirken og de normer som sprang ut av den idealiserte og satte i prinsippet klare grenser for kvinners handlingsrom og for deres muligheter til å utøve mer direkte

²⁸ Dal.Dipl.: 229, 230, 231, 233. Ture Jönsson hadde Dal, og de andre var også fordelt.

former for politisk og militær makt. I praksis var imidlertid ikke disse normene alltid styrende, og til adelskvinnerns naturlige adferd må vi også for Nordens del inkludere utøvelse av politisk og militær makt på en direkte måte som ikke samsvarer med normene. Selv om jeg kun har undersøkt handlingene til fire kvinner, bekrefter Elises, Magdalenas, Mettes og Ottilias aktiviteter at handlingsrommet til adelskvinner var større enn vi tidligere har antatt også i Norden, og at det ikke begrenset seg til aktive handlinger innenfor familien og husholdet. Det omfattet å opprettholde kontakten med og pleie forholdet til allierte og støttespillere, men også aktiviteter som faller under betegnelsen krigshandlinger som sjørøveri, samling og oppildning av menn, trusler om vold og mottak av brannskatt. Virksomhet som er direkte sammenlignbar med den adelskvinner bedrev i mer urolige deler av Europa i senmiddelalderen (Sjursen 2015; 2019). Magdalena, Mette og Ottilias handlinger kan ses som tegn på at vi bør være forsiktige med å sette nordiske adelskvinner inn i for stramme rammer. Det er godt mulig at de omformet samtidens normer med sine handlinger, men det kan også være at normene som styrte adelskvinnerns deltakelse i krig og konflikt, åpnet for langt større handlingsrom enn vi tidligere har antatt. I de samtidige kildene finner vi da heller ingen kjønnsbasert fordømmelse av Elise, Magdalena, Mette og Ottilias handlinger.

Kvinnernes handlingsrom forutsatte imidlertid at visse forutsetninger var til stede. Selv om det fantes unntak, var det trolig ektemannens posisjon og involvering i politisk og militær virksomhet som skapte mulighet for og forventning om en mer aktiv deltakelse. Elise, Magdalena, Mette og Ottilia tilhørte et sjikt kvinner som i kraft av sine ekteskap og muligheten for ektemenns og fedres brå og uventede død, måtte forvente å havne i situasjoner hvor de risikerte å bli utsatt for voldsomheter, men også å måtte utøve dem selv. De tilhørte absolutt målgruppen for de Pisans anbefalinger. Men som ellers i Europa, var heller ikke nordiske adelskvinnerns politiske og militære aktivitet utelukkende knyttet til ektemannens fravær (Sjursen 2015: 9, 38–39). Politisk og militær maktutøvelse etter ektemannens død, forutsatt imidlertid at de befant seg i en posisjon hvor de hadde tilgang til villige støttespillere og/eller økonomiske ressurser, kunne også enker velge å ty til voldsomheter for å fortsette ektemannens kamp eller sikre seg økonomiske ressurser de mente å ha rett på etter en ektemann og far. Det var dermed også et sterkt privatøkonomisk motiv bak deres handlinger. Magdalenas posisjon må ha vært spesielt gunstig ettersom hun kunne finansiere og opprettholde kapervirksomheten på egen hånd mot både riksrådet og kongens vilje. Hennes handlinger bekrefter da også det vi allerede vet, at kong Hans' kontroll over adelen var begrenset.

Det virker imidlertid å ha vært et begrenset handlingsrom for kvinner som ble stående igjen alene selv i dette sjiktet. Elise og familiens kamp for erstatning og Mettes forsøk på å videreføre Knuts opprør avhang av at kongen, familien og/eller nettverket bidro. Ektemannens død dreide seg først og fremst om å sikre økonomiske interesser. I så måte var ikke enkestanden frigjørende, snarere tvert imot, også for kvinner i dette sjiktet. Dermed er også skjebnen til de kvinnene som utøvde en mer aktiv form for politisk og militær makt, med på å bekrefte hovedtendensen i forskningen, nemlig at enkestanden og den selvstendighet den skal ha medført, ikke nødvendigvis var noe å trakte etter. Den ledet til avmakt, ikke økt makt.

For å kunne utøve makt og nå sine mål i middelalderens politiske landskap, måtte kvinner handle ut ifra de forventninger man hadde til menns adferd. Magdalenas, Mettes og Otilias aktivitet faller inn under det som også i dag defineres som den mest maskuline formen for maktutøvelse, væpnet strid (McLaughlin: 194). Gjennom sine handlinger la de til rette for og truet med vold. Vi vil selvsagt aldri få vite om disse kvinnene oppfattet at de måtte kaste av seg typisk kvinnelig adferd og utfordre eller omforme kjønnsnormene de var underlagt for å handle som de gjorde. Det fantes imidlertid en kvinne som bevisst benyttet seg av samtidens forventninger til kjønnsroller for å legitimere sin egen politiske og militære makt. Da Elizabeth I oppildnet troppene sine mens de ventet på den spanske armada, skal hun ha forsikret dem om at selv om hun hadde kroppen til en svak og kraftløs kvinne, så hadde hun en konges hjerte og mage (Levin 2013: 1, 143, 148).

Bibliografi

KILDER

- BERGENS FUNDAS. Utg. Mikjel Sørli. Bergen: Bergens historiske forening, 1957.
 DAL.DIPL. = *Dalslands Diplomatarium*. Utg. Per-Axel Wiktorsson & Eva Odelman. Åmal: Dalslands Fornminnes- og Hembygdsförbund, 1996.
 DN = *Diplomatarium Norvegicum*. I–XXIII. Utgitt av C.C.A. Lange m.fl. Christiania og Oslo, 1847–2011.

LITTERATUR

- BENEDICTOW, Ole Jørgen. 1977. *Fra rike til provins 1448–1536*. Cappelens Norgeshistorie, 5. Oslo: Cappelen.
 BERNTSEN, Thorvald. 1926. "Elise Eskildsdatter". *Norsk biografisk leksikon*, III: 504–505

- BJØRKVIK, Halvard. 1996. *Folketap og sammenbrudd 1350–1520*. Aschehougs Norges-historie, 4. Oslo: Aschehoug.
- BJØRN, Hans. 2001. "... ganske venligen tilskrevet i egen hånd". Studier i den danske adels 'skrivekløe' i renæssancen". I Per Ingesman & Jens Villiam Jensen (red.), *Riget, Magten og Æren. Den Danske Adel 1350–1660*, 334–368. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- BRATSBURG, Terje. 2018. "Elise Eskildsdatter". *Norsk biografisk leksikon* på nett. Hentet 20.06.2018 fra https://nbl.snl.no/Elise_Eskildsdatter
- BRUUN, Henry. 1979–84. "Mette Iversdatter Dyre", *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. utg. Hentet 20.06.2019 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=288991>
- COLLETTE, Carolyn P. 2006. *Performing Polity. Women and Agency in the Anglo-French Tradition, 1385–1620*. Turnhout: Brepols.
- CROSSWHITE, S. Annette Finley. 1997. "Engendering the Wars of Religion: Female Agency during the Catholic League in Dijon". *French Historical Studies* 20: 127–154.
- DUBOIS, Adrien. 2004. "Femmes dans la guerre (XIVe–XVe siècles): un rôle caché par les sources?" *Tabularia* Hentet 20.06.2019 fra <http://journals.openedition.org/tabularia/1595>; DOI:10.4000/tabularia.1595
- EARENIGHT, Theresa. 2015. "Where do We go from Here? Some Thoughts on Power and Gender in the Middle Ages". *Medieval Feminist Forum* 51.1: 116–131.
- HAMRE, Lars. 1968. *Norsk historie frå om lag år 1400, førelesningar*. Oslo: Universitetsforlaget.
- . 1971. *Norsk historie frå midten av 1400-åra til 1513*. Oslo: Universitetsforlaget.
- . 1998. *Norsk politisk historie 1513–1537*. Oslo: Universitetsforlaget.
- JACOBSEN, Grethe. 2007. "Køn og magt i dansk senmiddelalder". I Agnes S. Arnórsdottir m.fl. (red.), *Konge, kirke og samfund. De to øvrighedsmagtene i dansk senmiddelalder*, 151–176. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- . 2011. "Formal and Informal Power – Danish Noblewomen in Sixteenth-Century Denmark". I Per Andersen m.fl. (red.), *Liber Amicorum Ditlev Tamm. Law, History and Culture*, 133–142. København: DJØF Publishing.
- JESPersen, Mikkel Leth. 2006. "Dronning Christine og kong Hans. Len, magt og fromhed i dansk senmiddelalder". *Historisk tidsskrift* (dansk) 106.1: 10–32.
- JEXLEV, Thelma. 1983. "Tre senmiddelalderlige kvindeprofiler. Birgitte Olufsdatter Thott – Emette Iversdatter Dyre – Anne Henriksdatter Meinstrup". I Poul Enemark m.fl. (red.), *Profiler i nordisk senmiddelalder og renaissance. Festskrift til Poul Enemark*, 49–62. Århus: Arusia.

- KELLEHER, Marie A. 2015. "What Do We Mean by Women and Power?" *Medieval Feminist Forum* 51.1: 104–115.
- LAHTINEN, Anu. 2009. *Anpassning, förhandling, motstånd. Kvinnliga aktörer i släkten Fleming 1470–1620*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Stockholm: Bokförlaget Atlantis.
- LARSSON, Gabriela Bjarne. 2012. "Wives or Widows and their Representatives". *Scandinavian Journal of History* 37: 49–68.
- LARSSON, Lars-Olof. 2003. *Kalmarunionens tid*. Stockholm: Prisma.
- LEVIN, Carole. 2013. *The Heart and Stomach of a King. Elizabeth I and the Politics of Sex and Power*. Philadelphia: PNN.
- LIVINGSTONE, Amy. 2015. "Recalculating the Equation: Powerful Women = Extraordinary?" *Medieval Feminist Forum* 51.1: 17–29.
- MCLAUGHLIN, Megan. 1990. "The Woman Warrior: Gender, Warfare and Society in medieval Europe". *Women's Studies* 17: 193–209.
- NEDKVITNE, Arnved. 1992. "Det norske riksrådet og utenlandske kjøpmenn 1440–1455". I Steinar Supphellen m.fl. (red.), *Kongsmenn og krossmenn. Festskrift til Grethe Authén Blom*, 231–254. Trondheim: Tapir.
- NETTERSTRØM, Jeppe Büchert. 2007. "Feud in Late Medieval and Early Modern Denmark". I Jeppe Büchert Netterstrøm & Bjørn Poulsen (red.), *Feud in Medieval and Early Modern Europe*, 175–187. Århus: Aarhus University Press.
- NJÅSTAD, Magne (2009, 13. februar). "Knut Alvsson", *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 20. 06.2019 fra https://nbl.snl.no/Knut_Alvsson
- OLESEN, Jens E. 2003. "Mette Dyre". *Dansk kvindebiografisk leksikon*. Hentet 20.06. 2019 <http://www.kvinfo.dk/side/597/bio/624/origin/170/query/mette/>
- OPSAHL, Erik (2009, 13. februar). "Olav Nilsson". *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 20.06.2019 fra https://nbl.snl.no/Olav_Nilsson
- . 2007. "Feider i Norge". I Erik Opsahl (red.), *Feider og fred i nordisk middelalder*, 135–151. Oslo: Unipub.
- PISAN, Christine de. *Le trésor de la cité des dames de degré en degré et de tous estatz*, Project Gutenberg EBook. Hentet 20.06.2019 fra <http://www.gutenberg.org/files/26608/26608-h/26608-h.htm#ch35>
- POULSEN, Bjørn. 2001. "Med harnisk og hest. Om adel, krig og vold i dansk senmiddelalder". I Per Ingesman & Jens Villiam Jensen (red.), *Riget, Magten og Æren. Den Danske Adel 1350–1660*, 44–77. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- RAEDER, Johanna Andersson. 2011. *Hellre hustru än änka. Äktenskapets ekonomiska betydelse för frälskvinnor i senmedeltidens Sverige*. Stockholm: Stockholms Universitet.

- SJURSEN, Katrin E. 2015. "The War of the Two Jeannes: Rulership in the Fourteenth Century". *Medieval Feminist Forum* 51.1: 4–40.
- . 2019. "Pirate, Traitor, Wife: Jeanne of Belleville and the Categories of Fourteenth-Century French Noblewomen". I Heather J. Tanner (red.), *Medieval Elite Women and the Exercise of Power, 1100–1400. Moving Beyond the Exceptionalist Debate*, 135–156. Cham: Palgrave Macmillan.
- TANNER, Heather J., Laura L. GATHAGAN & Lois L. HUNEYCUTT. 2019. "Introduction". I Heather J. Tanner (red.), *Medieval Elite Women and the Exercise of Power, 1100–1400. Moving Beyond the Exceptionalist Debate*, 1–2. Cham: Palgrave Macmillan.
- UTTERSTRÖM, Gudrun. 1968. *Fem skrivare. Metta Ivarsdotters brev till Svante Nilsson. Studier i senmedeltida svenskt brevspråk*. Stockholm Studies in Scandinavian Philology, New Series, 7. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- WÆRDAHL, Randi Bjørshol. 2010. "Fru Ingerd Ottesdotters bruk av nettverksforbindelser i 1520- og 30-årenes Norge". *Den Jyske Historiker* 125: 53–72.
- . 2013. "Why did Ingerd Ottesdotter let go of her crown fiefs in 1529? King Frederik I and female fief holders in Norway". *MIRATOR* 14.2: 97–110. http://www.glossa.fi/mirator/index_en.html
- . 2017. "The opportunity to profit from favourable circumstances. A widow's benefits of holding crown fiefs in Norway in the 1520s". I James Daybell & Svante Norrhem (red.), *Gender and Political Culture in Early Modern Europe, 1400–1800*, 89–106. London/New York: Routledge.
- . [2021]. *An Exceptional Woman? Ingerd Ottesdotter's Position of Power in Sixteenth-Century Norway*.

Randi Bjørshol Wærdahl, førsteamanuensis ved Institutt for historiske studier, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU). E-post: randi.wærdahl@ntnu.no
